

Tidsåndens Lenin – En venstrefløjshistoriker i skyggen af det dominerende højrefløjs paradigme

Kurt Jacobsen: Lenin. Biografi, København: Informations Forlag 2012, 382 sider

Alle landes historie er genstand for forskellige historieskrivninger og fortolkninger. Dette gælder dog i ekstrem grad Ruslands/Sovjetunionens udvikling. De russiske revolutioner i 1917 og den efterfølgende udvikling har været fortolket og vurderet vidt forskelligt både i den offentlige debat gennem årene og i den samfundsvidenskabelige og historievidenskabelige forskning og litteratur.¹ Dette hænger tydeligvis sammen med dels den russisk/sovjetiske udviklings turbulente, voldsomme karakter, dels den særligt stærke relation her mellem tolkning og politisk-ideologiske holdninger og opfattelser iøvrigt.

For dens tilhængere vakte oktoberrevolutionen og den efterfølgende udvikling i Sovjetunionen et håb. Sovjetunionen var for dem virkeliggørelsen af en drøm om folkelig deltagelse, om ophævelse af udbytning og undertrykkelse og om lighed og social retfærdighed.² Over hele Europa vakte budskabet om den sociale revolution i Øst forventninger og håb i radikaliserede segmenter af arbejderbefolkningerne og i dele af de her bestående socialistiske partier.³

For modstanderne var revolutionen modsat en trussel mod hele den bestående sociale orden, ja, selve civilisationen.⁴ På Versailles konferencen var Entente-magternes bekymring

for 'bolsjevismen' betydelig, ikke her så meget en bekymring for en militær invasion øst fra, men mere en opskræmthed over muligheden for smittefaren. Frygten for 'den røde trussel' var en bekymring for stabiliteten i deres egen sociale orden.⁵ Historien om 'den røde revolution', forestillingen om et inferno af folkelig opstand nedefra, veg dog hurtigt for en ny fortælling. Den spontane folkelige bevægelse i revolutionsåret blev fortrængt og erstattet med en historieskrivning om en rent manipuleret befolkning og et af bolsjevikpartiet ovenfra styret forløb.⁶ 1917 revolutionen blev nu tolket som indledningen til en proces frem mod det totalitære diktatur med undertrykkelse, terror og masse mord.

Men også i den stalinistiske historieskrivning blev revolutionshistorien skrevet om, og den efterfølgende udvikling mytologiseret. I tidens løb fortrængtes den oprindelige autentiske historie om bønders, soldaters og arbejderes autonome bevægelse i 1917 til fordel for en heroiserende historie om partiets ledende rolle i hele forløbet. Der opstod herved to modstående fortællinger. I al mangfoldigheden af teorier og tolkninger har disse to fortællinger siden været dominerende i beskrivelsen og fortolkningen af den russiske revolution og den efterfølgende udvikling.

Den ene fortælling var den officielle sovjethistorieskrivnings, hvis sigte helt åbenlyst var forherligelse og legitimering.⁷ Bemærkelsesværdig var endvidere den stærke optagethed af organisation og ideologi samt ledelse. Lederne og partiet lovpristes igen og igen for

*Anmelderredaktion:
Anders Dalsager
Chris Holmsted Larsen
Thomas Wegener Friis*

den korrekte indsigt, ufejlbarlighed og suveræne ledelse. Dette gælder i beskrivelsen af den lange periode før oktoberrevolutionen, det gælder selve revolutionen, og det gælder udviklingen 1920'erne og 1930'erne igennem. Lenin, det 'leninistiske parti', den 'leninistiske centralkomite' og Lenins arvtager, Stalin, så hele tiden klart den vej, man skulle gå, og udstak og gennemførte hele tiden den korrekte politik ('generallinjen'), medens 'afvigerne' til venstre og højre faldt af i svingene.

Denne opfattelse var imidlertid på ejendommelig måde kombineret med en deterministisk evolutionisme: Ifølge sovjethistorieskrivningen var udviklingen helt tilbage fra slutningen af det 19. århundrede så at sige forudbestemt. 'Kapitalismen' – man tilskrev her uden nærmere analyse og argumentation det zaristiske Rusland en kapitalistisk samfundsorden – måtte uundgåeligt bryde sammen på et eller andet tidspunkt og afløses af en ny fase i den samfundsmæssige udvikling, nemlig socialismen. Oktoberrevolutionen, der blev karakteriseret som en 'socialistisk revolution', fremstod her ved som en naturlig og uundgåelig begivenhed. Det samme gjorde udviklingen fra oktober 1917 frem mod 1930'ernes industrialiserings- og kollektiviseringsfase, en udvikling der kronedes med Stalins proklamation i 1936 af 'den socialistiske opbygnings fuldendelse'.

Ejendommeligt nok genfinder vi i den radikale variant af den vestlige totalitarismeteori – som ellers ideologisk og politisk er sovjethistorieskrivningens polære modpart – den

samme optagethed af organisation, ideologi og ledelse.⁸ Man finder endvidere den samme forståelse af Oktoberrevolutionen som en 'socialistisk revolution', hvor Lenin og bol-sjevikpartiet var den ledende kraft, blot skiftede man fortegnene ud: Plus blev til minus. Sovjethistoriens 'geniale Lenin' blev i den vestlige version af historien til den 'onde Lenin'. Partiet, der i sovjethistorieskrivningen fik hovedparten af æren for gennemførelsen af 'den store oktoberrevolution', blev også i den vestlige rekonstruktion af myten til hovedinstrumentet for gennemførelsen af revolutionen og den efterfølgende udvikling. Man genfinder også opfattelsen af hele det efterfølgende forløb som en uundgåelig fremadskriden mod 'socialismens fuldbyrdelse'. Man finder altså det samme spændingsforhold mellem et ensidigt fokus på organisation, idéer og ledes handlinger og en deterministisk grundteori. Endelig reproducerede den vestlige totalitarismeteori sovjethistorieskrivningens teori om Stalintidens Rusland som en *moderne* samfundsform, 'socialisme'. I den vestlige totalitarismeteoretiske version blev dette bare til 'det totalitære samfund'. Samtidig blev den senere terror og stalinismens masse mord fortolket som et uundgåeligt produkt af bolsjevismens ideologi.⁹

I sin bog om Lenin er den danske historiker Kurt Jacobsen påfaldende påvirket af hele det her angivne totalitarismeteoretiske paradigme. Det er denne overordnede fortælling der præger hele hans fremstilling og analyser. Indenfor denne ramme fremfører han så sin

hovedtese, nemlig tesen om den russiske revolution som en ren viljesakt, et forløb ført igennem af jacobineren Lenin.¹⁰ KJ's bog rejser altså for det første spørgsmålet om det angivne paradigmes frugtbarhed samt forskningens afhængighed af den dominerende 'tidsånd', en 'tidsånd' der slår helt ned i KJ's Lenin-tolkning.¹¹

Men KJ er dog langt mere nuanceret end som så og åbner i sin fremstilling op for andre tolkninger. Han er ikke nogen Bent Jensen.¹² Han får herunder de facto også rejst det grundlæggende spørgsmål om forholdet mellem strukturer og aktører, mellem historiske omstændigheder og revolutionær handlen. Det er en vigtig problematik. Ofte diskuteres spørgsmålet om revolution som noget man 'bare' kan 'lave' eller undlade at 'lave'. Men virkeligheden er anderledes. Revolutioner er komplekse processer af struktur-aktør relationer.

KJ repræsenterer i denne diskussion den ene af to modstående yderpositioner. Den amerikanske revolutionssociolog Theda Skocpol repræsenterer den modstående position. TS fremhævede i sin klassiske undersøgelse af revolutioner, at ingen revolution nogensinde er blevet 'lavet'. De revolutionære aktørers beslutninger og handlinger var altid underordnede og deres målsætninger blev aldrig realiserede. Revolutioner er komplekse samfundsmæssige processer hvis udfald er bestemt af historiske og strukturelle forhold.¹³

Kurt Jacobsen fremfører i sin bog om Lenin altså den stik modsatte opfattelse: Den russiske revolution fremstår her

som Lenins og bolsjevikernes produkt: "Havde han (: Lenin) ikke været i Petrograd i 1917, havde der ikke været nogen russisk revolution, og uden ham havde revolutionen ikke overlevet" (p 366). "Lenin ændrede", siger Jacobsen, "Ruslands og verdens historie" (p 27). Uden Lenin havde der ikke været nogen international kommunisme, noget 'socialistisk verdenssystem' og ingen kold krig og intet våbenkapløb. (p 366)

I forlængelse af angivne hovedtese fremfører KJ videre en hovedtese om Lenins jacobinisme (se f.eks. pp 194 ff, pp 352 ff og det afsluttende essay) samt herunder om betydningen hos Lenin og i det videre forløb af organisation og ideologi (f.eks. p 59-63, p 72, p 142 og kapitel 8)

KJ's bog betegnes som en 'biografi', men den rummer også løbende i et i øvrigt noget varierende vægtforhold en fremstilling af hovedtræk i udviklingen i det sen-zaristiske Rusland, revolutionerne i 1905 og igen i 1917 og den efterfølgende udvikling og ikke mindst herunder en skildring af den revolutionære bevægelses udvikling.

Bogen er inddelt i 18 forholdsvis korte kapitler, nemlig 14 kapitler om Lenins liv og teoriudvikling, 3 kapitler om nogle træk i udviklingen i Sovjetunionen efter Lenin og det afsluttende kapitel 18, der former sig som et essay, hvor Lenin og Stalin søges analyseret ud fra Niccolo Machiavelli. Det afsluttende noteapparat og litteraturlisten er desværre stærkt reduceret

Tematisk spænder fremstillingen bredt fra diskussionerne

med Folkevennerne om kapitalistisk udvikling i Rusland, diskussionen mellem mensjevikker og bolsjevikker om det revolutionære partis karakter og rolle, spørgsmålet om revolutionsstrategi, Lenins teoriudvikling under verdenskrigen, spørgsmålet om stat og revolution, borgerkrigen og terroren, Sovjetmagts problemer og udviklingen i den internationale situation.

Fremstillingen er overvejende holdt i et roligt leje og med vigtige nuanceringer undervejs. K J anfører herunder også løbende forhold der ret beset anfægter hans egne hovedteser. Fremstillingen er således sober og akademisk åben. KJ's fremstilling åbner derved også op for nogle problemer og rejser en række spørgsmål til modsigelse og debat, hvilket ingenlunde er nogen ulempe. Tværtimod.

For det første er selve hovedtesen om Lenin om den primære årsag til den russiske revolution højst diskutabel. Den afgørende udløsende kraft var ikke Lenin, men 1. verdenskrig. De russiske revolutioner i 1917 må i et samlet perspektiv ses som produkter af Ruslands dybe udviklingsproblematik, af ophobede konflikter i det sen-zaristiske Rusland og af nederlaget i verdenskrigen. I alle krigsførende lande var den bestående sociale orden blevet rystet af krigens enorme belastning. Mest gjorde dette sig gældende i tabernationerne Rusland, Tyskland, Østrig-Ungarn samt i Italien. Tre imperier og et kejserdømme gik herunder til grunde. Uden 1. verdenskrig ingen revolution i Rusland i 1917.

Indenfor de herved frem-

komne rammer og forhold og givet de forudgående historisk-strukturelle betingelser spillede så alle aktører på den russiske scene en rolle i et komplekst spil. Ikke blot Lenin og bolsjevikkerne, men også f.eks. Kerenski og Kornilov, og ikke blot toppolitikere, men også massen af rebellerende soldater, matroser, bønder og arbejdere i bunden af samfundet.

KJ noterer nævner faktisk selv en række af disse forhold (se f.eks. p 149, p 161, pp 163-164, pp 172-173), men med sin tilbagevendende stærke betoning af hovedtesen om Lenin som hovedårsagen til den russiske revolution sløres denne indsigt i det spontane forløb og den fortløbende radikaliseringen i bunden af det russiske samfund igen og hans samlede fremstilling og analyse får en slagside over i retning af det totalitarismeteoriske fokus på konspiration og manipulation, der er så stærkt fremme i disse år. I så henseende er KJ's bog meget tidstypisk.

Dette indtryk forstærkes ved KJ's tilbagevendende fremhævelse af Lenins jacobinisme (se f.eks. p 20, p 24, pp 194ff, p 228, p 233, pp 35 ff samt kapitel 18). I sin partiopfattelse var Lenin ifølge KJ inspireret af folk som Netchaev i den russiske revolutionære tradition og af 'rædselsperioden' under den franske revolution (p 22, p 27, pp 62-63, pp 352 ff). Det var også jacobinernes model for magtanvendelse og terror under den franske revolution, der var Lenins inspirerende model under borgerkrigen (p 228, p 233, pp 352 ff).

Nu er kritikken af Lenin for 'jacobinisme' ikke helt ny. I den klassiske diskussion om

Lenins partiteori talte Trotsky om 'Lenins politiske substitutionsisme', Rosa Luxemburg om 'Lenins sterile vagtmesterånd' og Martynov om 'Lenins jacobinisme', og tesen om Lenin som hensynsløs jacobiner blev i nyere tid reformuleret og bragt frem i Rolf Theen's omdiskuterede bog om Lenin.¹⁴

Tesen understøttes hos KJ yderligere af tesen om partiets og ideologiens rolle i Lenins politiske forståelse. Partiteorien var da også, som helt rigtigt påpeget af KJ, et omdrejningspunkt i Lenins politiske teori og det var ikke mindst Lenins model for et stærkt centraliseret og disciplineret eliteparti af professionelle revolutionære og hans ledsagende teori om bevidsthed og ideologisk 'indpodning', der vakte så voldsom en diskussion og så megen modsigelse i samtidens kreds af russiske revolutionære.

Problemet her er imidlertid for det første at Lenin *også* og i andre sammenhænge udtalte sig helt anderledes og argumenterede for en bred mobilisering på masseplan (se KJ's egen erkendelse af dette forhold p 83) og i øvrigt også talte om at enhver strejke i arbejderne vækker en gnist af socialistisk bevidsthed. I det hele taget er den gængse Lenin-tolkning her, en tolkning som KJ tydeligvis støtter sig til, højst diskutabel.¹⁵

For det andet kan man her reflektere over det forhold, at da det kom til stykket – i 1917 – så var bolsjevikpartiet aldeles ikke et parti der lignede Lenins modelparti fra 1902. Bolsjevikpartiet af år 1917 var, som overbevisende dokumenteret af den amerikanske historiker Anson Rabinbach, en ha-

stigt opsvulmet masse af radikaliserede arbejdere, matroser, og soldater, en udisciplineret flok og uregerlig flok som ofte handlede på tværs af partiledelsen, således som det f.eks. kom til udtryk i julidagene i 1917.¹⁶ Senere under borgerkrigen blev partiet en politisk-militær organisatorisk kraft og senere igen, efter 1921, et bureaukratisk administrativt apparat. Det ved KJ selvfølgelig godt, men hans indsigt og fremstilling sløres igen af den overskyggende tese om partiet som et vedvarende instrument for jacobinsk magtudøvelse og terror.

Vigtig i hele KJ's argumentation er tesen om ideologiens rolle i en sammenkobling med organisationen. Kombinationen af "den klassiske, ortodokse marxisme" og "Lenins elitære og konspiratoriske partiopfattelse" frembragte bolsjevismen (p 72), siger han, og taler øvrigt om "den tænkning, der endte med at føre ham (: Lenin) til magten" (p 142).

Men hvilken teori i grunden? Som KJ selv erkender i sin løbende fremstilling ændrede Lenin flere gange i årenes løb sin teori. Dette gælder partiteorien (smlgn. pp 59-63 og p 83), det gælder revolutionsteorien både omkring 1905 og igen i 1917, et forhold som KJ selv noterer sig (pp 82 ff, pp 133-135, p 141, pp 143-144, pp 157 ff, p 169, pp 175 ff). Dette gælder videre Lenins argumentation i skriftet 'Staten og Revolutionen' fra 1917 der står i et dirrende modsætningsforhold til både 1902-skriftet og til en række af Lenins senere udtalelser fra 1918 og fremefter.

Lenin havde for det første slet ikke én uforanderlig teori.

For det andet justeredes teorien løbende i forhold til den faktiske situations udvikling og til praksis.¹⁷ Det var ikke teorien der frembragte revolutionen, men revolutionen der formede teorien. KJ undviger under alle omstændigheder en vigtig diskussion om forholdet mellem politisk teori og politisk praksis, en diskussion som hans egen fremstilling ovenikøbet lægger op til.

Ved hjælp af ideologi og organisation og drevet frem af jacobinsk hensynsløshed og handlekraft gennemførte Lenin og bolsjevikkerne så, hvis vi skal tro KJ's hovedteser, den russiske revolution. Var det så det der faktisk skete? Ikke helt.

Der udviklede sig i Rusland i 1917 ikke een revolution, ejheller blot to (februar og oktoberrevolutionerne) men hele tre revolutioner, de to nævnte samt den ofte oversete langstrakte, spontane revolution – eller serie af revolter – i bunden af det russiske samfund, der ud-spandt sig mellem februar og oktober: Hærens opløsning, soldaternes insubordination, matrosernes mytterier, bøndernes selvtægt og nationale minoriteters begyndende bevægelse frembragte en de facto revolution.¹⁸ Denne bevægelse har ofte været overset fordi Stalintidens historieskrivning hele tiden fremhævede partiets ledende rolle i 1917 forløbet og de vestlige totalitarismeteorier i et symmetrisk modstykke hertil fremstillede 'masserne' som et rent manipuleret råmateriale for bolsjevikernes politik.

KJ erkender faktisk selv en række af disse forhold og processer (se f.eks. p 149, p 161,

pp 163-164, p 166, pp 172-173, p 175 og p 205). Men han er så optaget af at drive sine hovedteser igennem, at han igen undviger en vigtig diskussion og iøvrigt kommer til at tilnærme sig den totalitarismeteoritiske manipulationsteori.

Da man i Rusland i 1917 kom frem til oktober var den sociale revolution faktisk allerede blevet gennemført i kraft af den faktisk foregående bevægelse i bunden af det russiske samfund. Bolsjevikkerne blev så at sige katapultet frem til magten. I den forstand var 'stormen på vinterpaladset' overflødig. Men ikke for Lenin. Lenin var desperat og ønskede i Rusland at tænde den gnist der kunne udløse en videre europæisk revolution. Det måtte ske inden det var for sent. På tværs af opfattelser i bolsjevismens egen folkelige basis (som på det tidspunkt var svulmet op) og også oprindeligt mod et flertal i sit eget parti frempressede han her et kursskifte og satsede på partirevolutionen i oktober-november.

Som ganske rigtigt påpeget af KJ var et flertal af befolkningen på det tidspunkt imod den provisoriske regering (p 176), og sikkert også for en eller anden form for sovjetmagt, en magt som den selv havde taget sig. Men der var, som det også kom til udtryk i valgene til den konstituerende forsamling, ikke noget alene flertal for bolsjevikkerne, selv om de dog som afdækket i Oliver Radkey's klassiske undersøgelse af valget kunne mønstre en uventet stor tilslutning.¹⁹ Majoriteten af vælgere i det store agrardominerede land tilsluttede sig imidlertid forventeligt agrarsocialisterne, de Socialre-

volutionære.

Men agrarsocialisterne var indbyrdes splittede og afgørende for Sovjetmagtens etablering og første udfoldelse var bolsjevikernes alliance med de Venstresocialrevolutionære, der støttede bøndernes godsovertagelser samt parolen om sovjetmagt og revolution. Alliancen var kommet i stand i kraft af bolsjevikernes efterfølgende legitimering af bøndernes selvtægt i august og september. Det berømte 'Dekret om jorden' var netop efterfølgende, ikke som KJ skriver det forudgående, i forhold til bøndernes direkte aktion (p 188).

Denne politiske og sociale alliance blev imidlertid belastet til bristepunktet dels som følge af den udenrigspolitiske udvikling med fredsslutningen med Centralmagterne i Brest-Litovsk i marts 1918 hvor de Socialrevolutionære, iøvrigt i første omgang på linje med flertallet af bolsjevikker, var imod fredsslutningen og for revolutionær krig, samt, for det andet på grund af de begyndende tvangsrekvisitioner blandt bønderne.

Generelt var styret i foråret 1918 i krise. Revolutionen i Vest lod vente på sig og de store økonomiske og sociale problemer fra år 1917 bestod fortsat. I den situation strammede sovjetmagten yderligere partiets greb om situationen og det sovjetdemokrati der spontant havde udviklet sig i løbet af det forudgående år blev rullet tilbage.²⁰ Den fremadskridende indsnævring af sovjetdemokratiet var ubestridelig og blev stærkt kritiseret i allerede Rosa Luxemburgs berømte samtidige kritik af den russiske revolutions degeneration.²¹ Men

hele denne udvikling må forklares ud fra situationen, ikke ud fra Lenins interesse i den franske revolutionsmodel fra 1793. KJ's analyse er her igen skævdrejet.

Paradoksalt nok var det den hvide kontrarevolution der for en stund under borgerkrigen genoplivede revolutionens bærende alliance: Bønderne frygtede en godsejrerrestauration i takt med de hvide hærs fremrykning og valgte i den situation alt andet lige at støtte 'de røde'. Lige som en Orlando Figes fremhæver KJ dette grundforhold som afgørende for 'de rødes' endelige sejr i borgerkrigen (p 248).²²

Borgerkrigen var også en interventionskrig. En række fremmede magter intervererede militært til støtte for de hvide hære. Tyske, engelske franske, tjekniske, amerikanske og japanske styrker støttede i skiftende sekvens og med vekslende styrke direkte eller med våbenhjælp de hvide og bekæmpede de røde. Det er KJ's fortjeneste at han gør opmærksom på også dette forhold (pp 219 ff, pp 236-38, pp 245-246). Den russiske borgerkrig fik derved også en nationalpolitisk dimension.²³ Dertil kom krigen mellem Polen og Rusland (pp 248 ff) som dog ikke var en del af selve borgerkrigen.

Borgerkrigens terror var udbredt på begge sider. Også på det punkt er KJ's fremstilling mere redelig end de totalitarismeteoritiske fremstillinger, der er så populære i disse år (se KJ pp 247-248 og p 345) . De hvide var her ikke spor bedre eller værre end 'de røde'. Alene jødepogromerne i de hvides område kostede lige så mange menneskeliv som Tjekaens ter-

ror hele borgerkrigen igenem.²⁴ Men i stedet for at lade den røde terror udspringe af Lenins interesse for 'rædselsherredømmet' under den franske revolution kunne KJ med fordel have ladet sig inspirere af den israelsk-amerikanske historiker Arno Mayers analyse af dynamikken i voldsspiralens udvikling under borgerkrigen. Terroren var et produkt af borgerkrigen ikke dens årsag.²⁵

Da borgerkrigen i Rusland var slut med 'de rødes' sejr var truslen om en godsejrerrestoration imidlertid blevet elimineret. Fra netop det tidspunkt blussede da også modsætningsforholdet mellem Sovjetmagten og bønderne op igen, således om det synligt kom til udtryk i bondeopstanden i Tambov provinsen (pp 257-259). KJ kunne have trukket denne sammenhæng klarere frem.

Den anden af Lenins præmisser for oktoberrevolutionens projekt havde været den, at 'gnisten' skulle fænge. Den russiske revolution ville, håbede Lenin, udløse en videre bølge af europæiske revolutioner, en proces som så ville virke tilbage på og videre befordre revolutionens udvikling i Rusland.²⁶ KJ fremdrager her på udmærket måde Lenins situationsovfattelse og også hans ledelsens teoretisering i imperialismeteorien og teorien om kædens svageste led (pp 134-135, pp 142-146, pp 238 ff).

Lenins præmis slog som bekendt fejl. Revolutionerne ude i Europa mislykkedes og sovjetmagten i Rusland forblev isoleret. KJ's fremstilling og analyse er her for svag, begrænset til et ufuldstændigt og kort afsnit om udviklingen i Tyskland og om Kominterns

dannelse (pp 238-240 og pp 243-244). Men forløbene i Rusland og i Tyskland var knyttet sammen i en skæbnesvanger europæisk dynamik som skulle komme til udfoldelse i de følgende årtier af Europas historie.²⁷

Hele første halvdel af det 20 århundredes europæiske historie var præget af voldsomme begivenheder: hele to verdenskrige, økonomisk krise, fascisme og stalinisme, en periode af dybe modsætninger, kampe og opgør.²⁸ Denne '2. europæiske trediveårskrig' fra 1914 til 1945 må forklares ud fra grundprocesser i hele den forudgående europæiske historie, af forløbet og udfaldet af 1. verdenskrig samt det 20 århundredes komplekse og voldsomme strukturaktør dialektik.²⁹ KJ synes med sine hovedteser i alt for høj grad at ligge under for højrefløjens simple fortælling om at alt gik godt i verden indtil nogle revolutionære dukkede frem, gejlede op og lavede revolution.

En tredje præmis for Lenins revolutionsprojekt var det centraliserede, handlekraftige parti. Dette blev omsider en realitet under borgerkrigen. KJ har sikkert ret i at det centraliserede parti kom til at spille en stor rolle for sejren her (p 241). Lenin satsede i oktober 1917 på et centraliseret partiherredømme, en satsning der forstærkedes i løbet af foråret 1918 og de følgende år. Han forskerttede imidlertid herved på længere sigt både det i år 1917 nedefra udviklede sovjetdemokrati og den sociale og politiske alliance med de socialrevolutionære og bønderne som i første omgang havde sikret revolutionen.

Ved alternativt at have søgt frem mod at bevare en bred koalition af alle socialistiske partier samt sikret sovjetdemokratiets opretholdelse havde Lenin og bolsjevikkerne måske kunnet bevare og vinde den sociale revolution. Nu vandt bolsjevikkerne borgerkrigen, men tabte til gengæld revolutionen. Nedkæmpelsen af Kronstadt-sovjetten i marts 1921 var revolutionens selvbegravelse.³⁰

En sådan aktør analyse må imidlertid suppleres med en teori om betydningen af de objektive omstændigheder, Ruslands udviklingsgrad, den tabte verdenskrig, den generelle europæiske situation.³¹ KJ falder her tilbage på en ren aktør analyse, hvor han ydermere fokuserer på Lenins angivelige jacobinisme.

Internt i Rusland blev bolsjevismen derefter forvandlet til et projekt for national udvikling og modernisering.³² 'Kommunismen' blev nu, som også på-peget af KJ, defineret som 'Sovjetmagt + elektrificering' (pp 255-257), og ideologien udviklede sig mere og mere til en 'nationalbolsjevisme'.³³ Men Ruslands udviklingsproblematik er i øvrigt ikke KJ's fokus. Han koncentrerer sig om en fremstilling af stalinismens forvaltning af den ideologiske arv efter Lenin og om terrorens videre udvikling. I sin ideologi-analyse nævner KJ lige akkurat Stalin' absurde teori om 'socialisme i ét land' (p 360), men går besynderligt nok ikke ind i en nærmere diskussion af forholdet mellem erklæret ideologi, faktisk ideologi og praksis.

Fra slutningen af 20'erne piskede Stalin Sovjetunionen

gennem en gigantisk og accelereret moderniseringsproces, en proces som var modsætningsfuld og lidelsestung, men som sikrede en omfattende militær opbygning og den industrielle basis for landets modstandskraft mod den tyske militærmagt under 2. Verdenskrig.³⁴ I 1931 havde Stalin erklæret, at Sovjetunionen måtte indhente de fremskredne vestlige lande i løbet af 10 år ellers ville man blive knust.³⁵ Den 22. juni 1941 blev Sovjetunionen angrebet af den stærkeste militærmagt hidtil i historien, et angreb og en krig hvis voldsomhed og styrke langt overgik den krig som havde bragt det zaristiske Rusland til fald. Krigen igennem engagerede sovjethærene $\frac{3}{4}$ af samtlige tyske styrker i 2. Verdenskrig, men for en pris af 27 millioner døde soldater og civile.³⁶

Udadtil var den revolutionære internationalisme fra og med 1921 blevet erstattet af en nationalbolsjevisme og styret indstillede sig på en akkommodation i forhold til de omgivende magter og en pragmatisk realpolitik således som dette allerede var kommet til udtryk allerede ved freden i Brest-Litovsk i 1918 og nu blev fortsat med freden i Riga 1921, og Rapallo-traktaten i 1922. Derefter forløb Sovjetunionens udenrigspolitik videre ad to alternative spor. Det ene var Rapallo-linjen, forsøget på at komme til en forståelse med den anden tabende stormagt efter verdenskrigen, nemlig Tyskland, et spor der under nye betingelser kulminerede i den kyniske Stalin-Hitler pagt i august 1939. Denne Stalins variant af 'appeasement politik' blev så væltet over ende ved

den tyske invasion i 1941.³⁷

Det andet spor var udenrigsminister Maxim Litvinovs politik i trediverne for 'kollektiv sikkerhed', en politik der mandede ud i de mislykkede forhandlinger med Vestmagterne i sommeren 1939 og som genopstod i form af 2. Verdenskrigs 'store alliance'.

I takt hermed justeredes 'Vestens' vurdering af Sovjetunionen også løbende. I 1933 blev Sovjetunionen diplomatisk anerkendt af selv USA, i 1934 blev Sovjetunionen optaget i Folkeforbundet, i 1935, på et tidspunkt hvor stalinismens terror iøvrigt var under fuld udfoldelse, indgik Frankrig en forsvarspagt med Sovjetunionen (og Tjekkoslaviet) og under 2. Verdenskrig hyldedes Stalin og Sovjetunionen. I 1942 blev Stalin i det amerikanske tidsskrift *Time Magazine* kåret som 'årets mand'.³⁸ Endnu i 1945 erklærede den nye amerikanske præsident Truman "I like Stalin".³⁹

Senere, under den kolde krig ændredes tonen og ordvalget igen og under Reagan blev Sovjetunionen til 'det onde imperium'.⁴⁰ Vestmagterne havde ikke ved den kolde krigs begyndelse vendt sig mod Sovjetunionen ud fra ideelle motiver og i en afstandtagen fra stalinismens terror. Afgørende var de magt- og interessepolitiske modsætninger i den europæiske og efterhånden også den globale kontekst. Den ideologiske-moralske oprustning og parolen om kampen for 'demokrati og frihed' kom først efterfølgende.⁴¹ Den kolde krig drejede sig om magt og indflydelse i Europa og efterhånden også kloden over. Men som i alle storpoltiske konfrontatio-

ner historien igennem var også den kolde krig indhyllet i ideologi og retorik.

Og den akademiske videnskab fulgte lydhørt med i de storpoltiske signaler. Den russiske revolution og hele det efterfølgende udviklingsforløb i Sovjetunionen blev under den kolde krig tilbagevendende tolket som en uundgåelig udfoldelse af angiveligt totalitære træk hos Lenin og bolsjevikerne. Som den amerikanske historiker Stephen Cohen rammer udtrykker det i sin kritik af denne mainstream konformitet: "Historical analysis came down to the thesis of an inevitable 'unbroken continuity' throughout Soviet history, thereby excluding the stuff of real history – conflicting traditions, alternatives, turning points, and multiple causalities."⁴² Efterfølgende, efter 1989, har den dominerende tolkning af Sovjetunionens udvikling så været præget af den vestlige triumfalisme og en gratis fritsvævende moralisme.

Men hele tiden i mellemkrigsårene og under 2. verdenskrig, selv efter at despoten og det nye bureaukrati havde gennemført kontrarevolutionen, likvideret den revolutionære internationalisme og iøvrigt satsede på national kapitalakkumulation, industrialisering og militær opbygning, levede på det ideologiske plan den sælsomme fortælling fra 1917 videre: I et stort land i Øst havde arbejdere og bønder taget magten og forvaltede selv ikke blot deres politiske, men også deres og sociale og økonomiske liv. Og nu, under krigen, forsvarede de 'det arbejdende folks fædreland' mod angrebet af de fascistiske hor-

der. Det var en magtfuld ideologi. Man forstår slet ikke 'kommunismens' appel i det 20 århundrede hvis man alene, som i megen af den nutidige historieskrivning, udelukkende fokuserer på stalinismens terror. Medens der i fas-cismen og nazismen var en grusom overensstemmelse mellem teori og praksis, så udviklede der sig i kommunismen en dyb modsætning, en modsætning som KJ borttryller ved at lade kommunismen fremstå som alene et produkt af Lenins jacobinisme.

KJ-bogens sidste kapitler behandler nogle udvalgte træk i udviklingen i Sovjetunionen efter Lenin. KJ gør her udmærket rede for udviklingen af Lenins-kulten og hele begrebet om en 'leninisme' (pp 344 ff) og fremhæver voldsregimet og terroren (p 345, p 354, p 362). Partiets eneherredømme forklares herunder igen ud fra teoriens rolle (p 355, p 356) og tilbagevendende dukker tesen om jacobinisme op i KJ's forklaringskonstruktion (p 352, p 362). Dette er naturligvis en indsnævring. Man savner igen en opmærksomhed omkring Ruslands dybe udviklingsproblematik. Og hvilken rolle spillede i det hele taget de russiske historiske forudsætninger og den russisk tradition for politisk brutalitet og forceret, tvungen modernisering igangsæt og styret ovenfra for den akcellerede, men modsætningsfulde og lidelsestunge moderniseringsproces i tredive?⁴³

Rusland har haft udviklingsproblemer i 1000 år. Dette undskylder ikke Stalins forbrydelser i det 20. århundrede, men påkalder sig unægtelig en

mere dybtgående forklaring end teorien om 'marxismens' ideologi og jacobinernes inspiration som årsag til revolutionen og den efterfølgende udvikling i Sovjetunionen.

KJ kommer selv ind på spørgsmålet om kontinuitet-diskontinuitet (pp 337-342, pp 343-345). Men hans diskussion heraf forbliver overfladisk. Han kunne med fordel her have knyttet an til Stephen Cohens dybtgående analyse og diskussion af netop hele denne problematik.⁴⁴ I stedet knytter han her an til Richard Pipes kontroversielle skrift fra 1998.⁴⁵ I øvrigt roder KJ sig herunder ud i en modsigelse. Med få linjers mellemrum taler han om at Pipes har 'opdaget' den 'ukendte Lenin, og på den anden side at Lenins anbefaling af terror under borgerkrigen altid har været velkendt (p 341).

KJ er imidlertid en seriøs historiker. Hans bog er generelt et gedigent arbejde med mange nuanceringer og en velgørende akademisk åbenhed for indvendinger og modstående tolkninger. Kurt Jacobsen er som sagt ikke nogen Bent Jensen. KJ spiller i en helt anden division. Men KJ er så optaget af at drive sine hovedteser igennem, at han unddrager sig en række centrale problematiseringer og diskussioner, problematiseringer og diskussioner som hans egen fremstilling ellers lægger op til. Hans hovedtese om Lenin som den afgørende årsag til den russiske revolution er uholdbar, han har herunder også overdrevet sin case om Lenins jacobinisme. Denne var måske nok et element i Lenins teori og praksis, men Lenin rummede også

andre elementer. Også den helt afgørende betydning som KJ tillægger ideologien og organisationen er problematisk.

KJ kunne her med fordel have inddraget og diskuteret op imod andre Lenin-tolkninger som f.eks. Neil Harding's værk om forholdet mellem Lenins teoriudvikling og hans politiske praksis, Tony Cliff's store Lenin biografi, eller Marcel Liebman's klassiker *Leninismen under Lenin*, for slet ikke at tale om Lars Lih's monumentale værk fra 2006, *Lenin Rediscovered*, der udfordrer de gængse Lenin-tolkninger, herunder ikke mindst den mainstream opfattelse af Lenin som tydeligt har været styrende for KJ's egen tolkning.⁴⁶

Sidst men ikke mindst savner man bogen igennem en fremdragelse og diskussion af Ruslands dybe udviklingsproblematik. Der er ikke hos KJ nogen analyse a la Theodor von Laue, Teodor Shanin eller Moshe Lewin.⁴⁷ I så henseende er KJ's bog meget tidstypisk: pludseligt og uforklarligt skyder Lenin og bolsjevikkerne frem, griber magten og realiserer 'socialisme'. Og så kommer Stalin. Og så er vi tilbage i højrefløjens yndlingsfortælling.

I højrefløjens ideologiske univers er historien er en historie om kampen mellem 'de onde' og 'de gode'. Alt gik i grunden godt i verden, indtil nogle onde mennesker udpønsede nogle "skadelige ideer" (: oplysningsideerne, socialismen etc.) – så gik det galt. Fra Burke til Hayek har højrefløjens teoretikere været monomant og ensidigt optaget af ideernes rolle.⁴⁸ Store samfundsmæssige udviklinger, udvikling-underudvikling, statsdannelserne,

nationsdannelsens komplicerede processer, demokratiseringsprocesserne, udviklingen af politiske massebevægelser osv. forklares ensidigt ud fra ideernes rolle. Det samme gælder revolutionerne. Den franske og den russiske revolution fremstilles som resultat af rene konspirationer, udtryk for onde ideers indpas i åbenbart ellers velfungerende samfund. I det koncept udgør 'kommunismen' simpelthen et fritsvævende fluidum af ondskab, der snart slår ned i ét land, snart i et andet.⁴⁹ I stedet for analyser af komplekse forløb og hele spillet mellem historisk strukturelle forhold og aktørers valg og handlinger på flere niveauer spises vi af med den simple formel om kampen mellem onde og gode ideer. I stedet for historiske samfundsanalyser får vi en dæmonologi.

Samtidig fortrænger man at Vesten ikke altid var snehvid. Terror, hungersnød og masse-død har i historien ikke alene været forbundet med revolution, ej heller har der her været tale om alene en russisk specialitet, eller et produkt af den moderne 'kommunisme'. Disse fænomener har desværre været integrerede bestanddele af det der ofte kaldes moderniseringsprocessen. De er forankrede i kombinationen af urgamle instinkter og drifter og elementer i den moderne statsbygning.⁵⁰

At forklare er ikke det samme som at undskylde. Den moralske fordømmelse af stalinismens forbrydelser er bestemt på sin plads. Men en moralske fordømmelse må bygge på solide analyser og forklaringer. Det ene udelukker her ikke det andet. Den moralske indignati-

on må endvidere også rette sig mod alle excesser (vi får travlt her). Der kan opstilles mange regnskaber i menneskelig lidelse: Religion, nationalisme, kapitalisme, kolonialisme, imperialisme, fascisme har ligeledes afstedkommet omfattende massedrab og lidelser.

Igen: det ene undskylder ikke det andet, men højrefløjens skinhellighed er malplaceret og under alle omstændigheder råber disse tilbagevendende træk i den europæiske og globale udvikling på en forklaring som er mere bred og dybt pløjende end den så mondæne tese om oplysningstidens farlighed, den franske revolutions dårlige eksempel, de grusomme jacobinere og den onde Lenin.

Curt Sørensen

Noter

1. Se for en diskussion af forskellige tilgange og tolkninger Richard Acton: *Rethinking the Russian Revolution*, London: Arnold 1990 og Åsmund Egge: "Nyere Forskning om den russiske revolution i 1917", *Nordisk Øst Forum*, 15, nr.3, 2001, pp. 5–11, og Curt Sørensen: *Stat, Nation, Klasse*, Bind II, kapitel V, afsnit 3, København: Frydenlund 2013, kapitel IV, afsnit 3.
2. Se for vidnesbyrd om den oprindelige begejstring og håb Arthur Koestler: *Yogien og kommissæren*, København: Samlerens Forlag 1946, pp. 144–145, og Victor Serge: *Memoirs of a Revolutionary 1901–1941*, Oxford University Press 1967, kapitel 3.
3. Julius Braunthal: *History of the International 1914-943*, London: Nelson & Sons 1967, kapitel 4 og kapitel 8, Dick Geary: *European Labour Protest 1848-1939*, London: Methuen 1981,

kapitel 4. I Norge f.eks. gik det norske socialdemokrati, Arbejderpartiet, ligefrem ind i den nystiftede *Kommunistiske Internationale*, hvor det stod som medlem fra 1919-23, Knut Langfeldt: *Moskvatesene i norsk politikk*, Oslo: Universitetsforlaget 1961, Einhart Lorenz: *Norwegische Arbeiterbewegung und Kommunistische Internationale 1919-1930*, Oslo: Pax 1976. I Italien tilsluttede det overvældende flertal af socialistpartiet, PSI, sig på kongressen i Bologna 1919 begejstret *Komintern*, i Frankrig gik et flertal af socialistpartiet på kongressen i Tour i december 1920 ligeledes ind for tilslutning til den nye Internationale og i Tyskland tilsluttede flertallet af USPD sig på kongressen i Halle i oktober 1920 Internationalen, Julius Braunthal *History of the International op.cit.*, kapitel 8.

4. Se f.eks. Winston Churchills beskrivelse og vurdering af det nye styre, Winston Churchill: *Den Store Krig*, København: Steen Hasselbachs Forlag 1935, Bind II, pp 591 ff.

5. Margaret Macmillan: *Peacemakers. Six Months That Changed The World*, London: John Murray 2003, p 73.

6. Se f.eks. J.L.H. Keep: *The Russian Revolution. A Study in Mass Mobilization*, London 1976, Richard Pipes: *The Russian Revolution*, New York: Alfred Knopf 1990, og Adam Ulam: *Russia's Failed Revolutions*, London: Basic Books 1981. Se for en kritik af denne længe så dominerende tendens i den vestlige historieskrivning, Edward Acton: *Rethinking the Russian Revolution*, London: Edward Arnold 1990, og Edward Acton, Vladimir Cherniaev & William G. Rosenberg (eds.): *Critical Companion to the Rus-*

- sian Revolution 1914-1921, London: Edward Arnold 1997.
7. Se f.eks. B.N. Ponomarjov et al.: *Sovjetunionens Kommunistiske Partis Historie*, København: Tiden 1960.
8. Se f.eks. Francois Furet: *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*, University of Chicago Press 2000, Martin Malia: *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia*, New York: The Free Press 1996, Stéphane Courtois et al: *Kommunismens Sorte Bog*, København: Høst & Søn 2002, Bent Jensen *Gulag og glemsel*, København: Gyldendal 2002.
9. Francois Furet *Passing of an Illusion op.cit.*, Martin Malia *Soviet Tragedy op.cit.*, Bent Jensen *Gulag og Glemsel op.cit.*
10. Kurt Jacobsen: *Lenin. Biografi*, København: Informations Forlag 2012.
11. Se for mainstream tolkningen af Lenin bla.a. Leonard Schapiro: *The Communist Party of the Soviet Union*, London: Methuen 1970, Richard Pipes: *The Unknown Lenin*, Yale University Press 1995, Robert Service: *Lenin. A Biography*, Cambridge Mass: Harvard University Press 2000, Adam B. Ulam: *Lenin and the Bolsheviks*, London: Fontana 1969, Dmitri Volkogonov: *Lenin, Life and Legacy*, Harper Collins 1995. Se videre for specielt tolkningen af Lenin som jacobiner også Rolf H.W. Theen: *Lenin, Genesis and Development of a Revolutionary*, London: Quartet Books 1974.
12. Se for en kritik af Bent Jensen, Curt Sørensen: "Viden-skab og moral – forklaring ud fra ondskab", *Arbejderhistorie*, 2004, nr. 4, pp 119-132.
13. Theda Skocpol: *States and Social Revolutions*, London & New York: Cambridge University Press 1979.
14. Reidar Larsson: *Theories of Revolution*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1970., kapitel VIII. Se for Rosa Luxemburgs klassiske af Lenins partiteori, Rosa Luxemburg: *Organisationsfragen der russischen Sozialdemokratie*, (1904), Rosa Luxemburg (Hrsg.): *Politische Schriften*, (Hrsg. Ossip K. Flechtheim), Bnd. III, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1968, pp 83-105. Se for Rolf Theens tese, Rolf H.W. Theen: *Lenin, Genesis and Development of a Revolutionary*, London: Quartet Books 1974.
15. Smlgn. f.eks. W.I. Lenin: *Was tun? Brennende Frage unserer Bewegung*, 1902, W.I. Lenin: *Werke*, Bnd. 5, Berlin: Dietz Verlag 1971, pp. 355-551 og W.I. Lenin: *Vorwort zu Sammelband '12 Jahre'*, 1908, W.I. Lenin: *Werke*, Bnd. 13, Berlin: Dietz Verlag 1972, pp. 86-105, se specielt p. 93, pp. 96. og p. 100. Se også Marcel Liebman: *Leninism under Lenin*, London: Merlin Press 1975, kapitel 1 og Tony Cliff: *Lenin*, London: Pluto Press 1975, vol. 1, kapitlerne 3, 4 og 5, samt ikke mindst Lars Lih's udfordring af den gængse mainstream tolkning af Lenin, Lars T. Lih: *Lenin Rediscovered*, Leyden: Brill 2006. Kurt Jacobsen nævner ikke disse fremstillinger og går i det hele taget ikke nogetsteds i sin bog ind i en diskussion med modstående Lenin-tolkninger.
16. Alexander Rabinowitch: *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising*, Bloomington: Indiana University Press 1968 og Aleksander Rabinovich: *The Bolsheviks Come to Power*, London: NLB 1979. Se også Robert Service: *The Bolshevik Party in Revolution 1917-23*, London: Macmillan 1979.
17. Se også her analyserne hos Neil Harding: *Lenin's Political Thought*, vols. 1-2, London: Macmillan 1977 og 1981, Marcel Liebman *Leninism under Lenin, op.cit.* og Reidar Larsson *Theories of Revolution op.cit.*
18. Den af såvel sovjethistorie-skrivningen som af totalitarismeteoretikerne fortrængte spontane folkelige bevægelse i den russiske revolution blev fremdraget i den i 1970'erne og 1980'erne dominerende vestlige 'history from below'-forskning, se f.eks. Marc Ferro: *The Russian Revolution of February 1917*, London: Routledge & Kegan Paul 1972, Marc Ferro: *October 1917. A Social History of the Russian Revolution*, London: Routledge & Kegan Paul 1980, Orlando Figes: *Peasant Russia, Civil War. The Volga Countryside in Revolution (1917-21)*, Oxford: Clarendon Press 1989, Graeme J. Gill: *Peasants and Government in the Russian Revolution*, London: Macmillan 1979, Daniel H. Kaiser (ed.): *The Workers' Revolution in Russia, 1917. The View from Below*, Cambridge University Press 1987, Diane Koenker: *Moscow Workers and the 1917 Revolution*, Princeton University Press 1981, David Mandel: *The Petrograd Workers and the Fall of the Old Regime. From the February Days to the July Days, 1917*, London: Macmillan 1983, David Mandel: *The Petrograd Workers and the Seizure of Power. From the July Days to July 1918*, London: Macmillan 1984, Aleksander Rabinovich: *The Bolsheviks Come to Power*, London: NLB 1979, Robert Service: *The Bolshevik Party in Revolution 1917-23*, London: Macmillan 1979, Robert Service (ed.): *Society and*

- Politics in the Russian Revolution*, New York: St. Martin's Press 1992, S.A. Smith: *Red Petrograd. Revolution in the Factories 1917–1918*, Cambridge University Press 1983, og Allan K. Wildman: *The End of the Russian Imperial Army*, vols. 1–2, Princeton University Press 1980 og 1987. Se også Robert Daniels: *Red October. The Bolshevik Revolution of 1917*, London: Secker & Warburg 1968, der kan siges at have foregribet denne senere forskningsbølge.
19. Oliver Radkey: *Russia Goes to the Polls. The Election to the All-Russian Constituent Assembly, 1917* (1950), Cornell University Press 1990. Ved dette valg fik de agrarsocialistiske partier og strømninger, de Socialrevolutionære, tilsammen ca 50 % af stemmerne, mensjevikerne fik 3 % og det liberale *Kadet* parti 5 %. Bolsjevikerne fik 24 %, altså langt fra flertallet, men valget markerede dog en betydelig tilslutning til et parti som blot et år tidligere have udgjort en forsvindende lille flok. Sammen med de Venstresocialrevolutionære kunne sovjetmagten mønstre en betydelig folkelig tilslutning. Det er således problematisk, som det er almindeligt i nutidens historiekritik, at afveje oktoberrevolutionen som 'blot' et 'mindretalskup'. Situationen var yderligere kompliceret ved at et flertal af befolkningen nok var for Sovjetmagt derimod ikke tilhængere af en indsnævring af dette til et partidiktatur (se noterne 13 og 15).
20. Samuel Farber: *The Rise and Fall of Soviet Democracy*, Cambridge: Polity Press 1990, Neil Harding: *Lenin's Political Thought*, vol. 2, London: Macmillan 1981, David Mandel: *The Petrograd Workers and the Seizure of Power. From the July Days to July 1918*, London: Macmillan 1984, Christopher Read *From Tsar to Soviets. The Russian People and their revolution, 1917–21*, London: UCL Press 1996., kapitlerne 7–12.
21. Rosa Luxemburg: *Die russische Revolution*, (1918), Rosa Luxemburg (Hrsg.): *Politische Schriften*, (Hrsg. Ossip K. Flechtheim), Bnd. III, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1968, pp 106–141.
22. Orlando Figes: *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891–1924*, London: Penguin 1997, p 582. Se videre for borgerkrigen, William Henry Chamberlin: *The Russian Revolution*, Princeton: Princeton University Press 1987, vol.2, Peter Kenez: *Red Attack. White Resistance. Civil War in South Russia 1918*, Washington DC: New Academia Publ. 2004, Peter Kenez: *Red Advance, White Defeat. Civil War in South Russia 1919–1920*, Washington DC: New Academia 2004, Diane Koenker, William Rosenberg & Ronald Grigor Suny (ed.): *Party, State and Society in the Russian Civil War*, Bloomington: Indiana University Press 1989, Bruce Lincoln: *Red Victory. A History of the Russian Civil War*, New York: Simon & Schuster 1989, og Evan Mawdsley: *The Russian Civil War*, New York: Pegasus 2007.
23. Se for borgerkrigen også Curt Sørensen: *Stat, Nation, Klasser op.cit.*, Bind II, kapitel IV, afsnittene 1 a og 1b.
24. Orlando Figes *People's Tragedy op.cit.*, p. 679, og Ronald Grigor Suny: *The Soviet Experiment*, Oxford University Press 1998, p. 72.
25. Arno Mayer: *The Furies. Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*, Princeton University Press 2000.
26. Se for Lenins situationsopfattelse W.I. Lenin: *Über die Aufgaben des Proletariats in der gegenwärtigen Revolution. Thesen* (april 1917) i W.I. Lenin: *Werke*, bnd. 24, Berlin: Dietz Verlag 1972, pp. 3–8. Se videre W.I. Lenin: *Briefe Über die Taktik* (april 1917) i W.I. Lenin: *Werke*, bnd. 24, Berlin: Dietz Verlag 1972, pp. 24–37, og W.I. Lenin: *Die Aufgaben des Proletariats in Unserer Revolution* (april 1917) i W.I. Lenin: *Werke*, bnd. 24, Berlin: Dietz Verlag 1972, pp. 41–74.
27. Arno Mayer: *Why Did the Heavens not Darken? The 'Final Solution' in History*, London: Verso 1990.
28. Erik Hobsbawm: *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914–1991*, London: Michael Joseph 1994, Arno Mayer: *Why Did the Heavens not Darken? op.cit.*, Mark Mazower: *Dark Continent. Europe's Twentieth Century*, London: Penguin 1999, Curt Sørensen: *Stat, Nation, Klasse*, Bnd. I–III, København: Frydenlund 2013.
29. Se for et forsøg på udfoldelsen af et sådant forskningsprogram Curt Sørensen *Stat, Nation, Klasse op.cit.*
30. Paul Avrich: *Kronstadt 1921*, Princeton: Princeton University Press 1970, Israel Getzler: *Kronstadt 1917–1921. The Fate of a Soviet Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press 1983, og Christopher Read *From Tsar to Soviets op.cit.*, pp. 272–277.
31. Se for et forsøg på at forstå de europæiske revolutioner i en sådan kontekst, Curt Sørensen *Stat, Nation, Klasse op.cit.*, Bnd. I, kapitel VI.
32. Se Curt Sørensen *Stat, Nation, Klasser op.cit.*, Bnd. II, kapitel IV og de der givne henvisninger.

33. Se nærmere for denne process, David Brandenberger: *National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956*, Cambridge Mass.: Harvard University Press 2002.
34. R.W. Davies, Mark Harrison & S.G. Wheatcroft (eds.): *The Economic Transformation of the Soviet Union 1913–1945*, Cambridge University Press 1994, Angus Maddison: *The World Economy. A Millennial Perspective*, Paris: OECD 2001, Tabel B-21, p. 264.
35. J. Stalin: "Om Industrilederernes Opgaver" (februar 1931) i J. Stalin: *Leninismens Problemer op.cit.*, pp. 324–332, refererede passage pp. 330–331.
36. Chris Bellamy: *Absolute War. Soviet Russia in the Second World War*, New York: Vintage 2007, Alan Clark: *Barbarossa. The Russian-German Conflict 1941–1945*, London: Cassell 2005, John Erickson: *The Road to Stalingrad*, London: Cassell 2003, John Erickson: *The Road to Berlin*, London: Cassell 2003, David Glanz & Jonathan House: *When Titans Clashed*, University of Kansas Press 1995, Evan Mawdsley: *Thunder in the East. The Nazi-Soviet War 1941–1945*, London: Hodder Arnold 2007, Richard Overy: *Russia's War*, London: Penguin 1999, Geoffrey Roberts: *Stalin's Wars*, Yale University Press 2006.
37. Se for Sovjetunionens udenrigspolitik i mellemkrigsårene, G. Gorodetsky (ed.): *Soviet Foreign Policy 1917–1991. A Retrospective*, London: Frank Cass 1994 og Geoffrey Roberts: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1951*, London: Palgrave 1995.
38. Chris Bellamy *Absolute War op.cit.*, pp 206–207, illustration.
39. Melvyn Leffler: *For the Soul of Mankind. The United States, The Soviet Union, and The Cold War*, New York: Hill & Wang 2007, p 43.
40. Melvyn Leffler *Soul of Mankind op.cit.*, p 353.
41. Noam Chomsky: *World Orders Old and New*, New York: Columbia University Press 199, Melvyn P. Leffler & David S. Painter (eds.): *Origins of the Cold War. An International History*, New York & London: Routledge 2005, Odd Arne Westad: *The Global Cold War*, Cambridge University Press 2007.
42. Stephen Cohen: *Rethinking the Soviet Experience. Politics and History Since 1917*, Oxford University Press 1986, p 7.
43. Se for et forsøg på en sådan analyse Curt Sørensen *Stat, Nation, Klasse op.cit.*, kapitel 4.
44. Stephen F. Cohen: *Rethinking the Soviet Experience op.cit.*, , Stephen Cohen: *Soviet Fates and Lost Alternatives*, New York: Columbia University Press 2011.
45. Richard Pipes: *The Unknown Lenin. From the Secret Archive*. Yale University Press 1998. Richard Pipes er i det hele taget en noget tvivlsom kilde til forståelse af revolutionens og Sovjetunionens udvikling. I sit værk om den russiske revolution (*Russia under the Bolshevik Regime*, New York: Alfred Knopf 1993) fremstiller Pipes revolutionen og borgerkrigen som alene bolsjevikernes værk og befolkningen som en manipuleret masse. Han ignorerer herunder den omfattende 'history from below'-forskning på feltet, og viger generelt uden om vigtige begivenheder og forhold, som kunne stride mod hans hovedtese. Man savner også en egentlig forholden sig til andre opfattelser og tolkninger., Se for en kritik af Pipes, Peter Kenez: "The Prosecution of Soviet History: A Critique of Richard Pipes' *The Russian Revolution*", *The Russian Review*, vol. 50, 1991, pp. 345–351, og Steve Smith: "Review Essay", *Social History*, vol. 17, nr. 2, maj 1992, pp. 329–336.
46. Tony Cliff: *Lenin*, vols. 1-4, London: Pluto Press 1975-1979, Neil Harding: *Lenin's Political Thought*, vols. 1-2, London: Macmillan 1981, Marcel Liebman: *Leninism under Lenin*, London: Merlin Press 1980, Lars T. Lih: *Lenin Rediscovered*, Leyden: Brill 2006.
47. Theodore H. von Laue: *Why Lenin? Why Stalin?*, London: Weidenfeld & Nicolson 1966, Theodore von Laue: *The World Revolution of Westernization. The Twentieth Century in Global Perspective*, New York & Oxford: Oxford University Press 1987, Moshe Lewin: *Russian Peasants and Soviet Power*, London. Allen & Unwin 1968, Moshe Lewin: *The Making of the Soviet System*, London: Methuen 1985, Moshe Lewin: *Russia/USSR/Russia*, New York: The New Press 1995, Moshe Lewin: *The Soviet Century*, London: Verso 2005, Teodor Shanin: *Russia as a 'Developing Society'. The Roots of Otherness: Russia's Turn of Century*, vol. 1, London: Macmillan 1985, Teodor Shanin: *Revolution as a Moment of Truth. The Roots of Otherness: Russia's Turn of Century*, vol. 2, London: Macmillan 1986.
48. Edmund Burke: *Reflections on the Revolution in France*, (1790), New York: Macmillan 1955, F.A. Hayek: *The Road to Serfdom*, (1944), Univ. of Chicago Press 1972.
49. Francois Furet: *The Passing*

of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century, University of Chicago Press 2000, Martin Malia: *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia*, New York: The Free Press 1996, Stéphane Courtois et al: *Kommunismens Sorte Bog*, København: Høst & Søn 2002, Bent Jensen *Gulag og glemsel*, København: Gyldendal 2002. 50. Se for hele problematikken Frank Chalk & Kurt Jonassohn: *The History and Sociology of Genocide*, Yale University Press 1990, Robert Gellately & Ben Kiernan (eds.): *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge University Press 2003, Michael Mann: *Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge University Press 2005, Arno Mayer: *Why Did the Heavens not Darken? The 'Final Solution' in History*, London: Verso 1990, og Norman Naimark: *Fires of Hatred. Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*, Harvard University Press 2002,

Replik til Curt Sørensen

Af Kurt Jacobsen

Det er på mange måder en indsigtfuld anmeldelse, Curt Sørensen har skrevet om min Lenin-biografi. Eller rettere, det kunne det have været. Som anmeldelsen fremstår nu, er den nemlig styret af en grundlæggende præmis, som gør det svært at tage den alvorligt.

Hele udgangspunktet for Curt Sørensen er således, at jeg er "påfaldende påvirket" af det

totalitaristiske paradigme – et synspunkt som gennemsyrrer hele anmeldelsen og bliver gentaget igen og igen. Jeg skulle således "tilnærme" mig den "totalitarismeteoritiske manipulationsteori", og jeg ligger "i alt for høj grad under for højrefløjens simple fortælling om, at alt gik godt i verden, indtil nogle revolutionære dukkede frem, gejlde op og lavede revolution".

At Curt Sørensen ikke deler min tolkning af Lenins motiver, synspunkter og betydning er reelt, og han er ikke den eneste, der er uenig med mig. Det har jeg det fint med – i sidste ende er det uenighed og diskussion, der driver historieforskningen og fører til nye erkendelser.

Jeg må dog indrømme, at jeg har vanskeligt ved at tage Curt Sørensen alvorligt, når han fremfører, at jeg skulle være på-virket af og skulle ligge under for "den dominerende højrefløjs paradigme". Det ligger øjensynligt Curt Sørensen fjernt, at mit syn på Lenin, som det kommer til udtryk i biografien, er resultatet af egen forskning og egne studier, herunder ikke mindst af Lenins værker.

Sådan forholder det sig imidlertid, og jeg ville ønske, at Curt Sørensen i højere grad havde forholdt sig til og anerkendt mine analyser, mine belæg og argumenter som værende selvstændige, fremfor at afskrive mine det hele som resultatet af, at jeg ligger under for højrefløjen og dens totalitarismeteoritiske tidsånd. I det hele taget synes Curt Sørensens anmeldelse af været præget af et behov for at dele historieskrivningen op i politiske blokke til højre og til venstre, og i den

sammenhæng er jeg altså som "venstrefløjshistoriker" (sic) desværre bukket under for højrefløjens paradigme.

Denne underkastelse fra min side kommer ifølge Curt Sørensen frem ved, at min hovedtese er, at Lenin var "den primære årsag til den russiske revolution". Intet er mere forkert, end at jeg skulle indtage dette standpunkt. Derimod fastholder jeg, at havde Lenin ikke været i Petrograd sommeren 1917, så havde der ikke været nogen Oktoberrevolution.

Jeg er ganske enig med Curt Sørensen i de mange forudsætninger for denne revolution, men den organiserende hånd, der organiserede det sociale og revolutionære røre og samlede det i én samlet kraft med ét samlet mål, var bolsjevikpartiet. Da Lenin kom til Petrograd i april 1917 var ingen af de ledende bolsjevikker rede til at gå den vej og gennemføre en socialistisk revolution, og helt frem til natten før selve opstanden, måtte Lenin vedholdende og ganske voldsomt presse på for at få centralkomiteen og dermed partiet til at følge hans vilje.

Mit synspunkt er således ikke, at Lenin var den primære årsag – det står heller intet sted i biografien, tværtimod – men i den givne situation var han en nødvendig og central faktor. Uden Lenin, ingen Oktoberrevolution – og det samme kan man sige om Brest-Litovsk aftalen med Tyskland marts 1918, der utvivlsomt reddede sovjetmagten. Det betyder ikke, at jeg vil devaluere Oktoberrevolutionen og hele den revolutionære udvikling i Rusland til "en ren viljesakt", så-

dan som Curt Sørensen tilskriver mig. Men uden vilje, ingen revolution. Der kan argumenteres både for og imod dette synspunkt, men at devaluere det til et udtryk for påvirkning og en forskningsmæssig "afhængighed af den dominerende 'tidsånd'" er simpelthen usemest.

Også når det gælder min fremhævelse af Lenin som jacobiner, anfører Curt Sørensen, at jeg støtter mig til "den gængse Lenin-tolkning". Om dette virkelig er den gængse tolkning, ved jeg ikke – det tror jeg faktisk ikke. Det er i hvert fald ikke synspunktet i Niels Erik Rosenfeldts Lenin biografi fra 2008. Når jeg fremhæver det jacobinske tema så stærkt – og stærkere end mange andre – så er det fordi Lenin selv gør det igen og igen – både før og efter oktober 1917 – og at hele mønstret i hans praktiske forsvar for Oktoberrevolutionen og sovjetmagten både i argumenter og handlinger er klart og erklæret jacobinsk. Masseterroren kom med borgerkrigen – men Lenin havde den på programmet længe inden oktober 1917.

I øvrigt er det ikke kun rædselsperioden under den franske revolution, som Lenin henviser til i sine vedvarende argumenter for at anvende masseterror og undertrykkelse. Han henviser også til Pariserkommunen, som i Lenins optik led nederlag, fordi kommunarderne intet havde lært af jacobinerne og derfor ikke greb til de nødvendige undertrykkende foranstaltninger. At erklære, at Lenin ikke var jacobiner, er at drage Lenins egne ord i tvivl. Han gjorde en dyd ud af at være det og var jo også inspireret af Machiavelli, når det

gjaldt brutal voldsanvendelse i forsvaret for magten.

Ovenstående replik skal ikke tolkes som om, Curt Sørensen ikke sætter fingeren på nogle centrale punkter, som kan og bør diskuteres. Herunder er det selvfølgelig også relevant at pege på, om jeg – måske, måske ikke – deler synspunkter med totalitarismeinspirerede analyser. Men at gøre hele diskussionen til et spørgsmål om, at jeg som "venstrefløjshistoriker" (hvad det så vil sige) skulle være bøjet af for presset og have underkastet mig den dominerende tidsånd, højrefløjen (hvem det så er) og dens dominerende paradigme – det er at lukke ned for en faghistorisk debat og erstatte den med politisk polemik.

Kurt Jacobsen er professor ved Center for Virksomhedshistorie, CBS.

Replik

Min anmeldelse af Kurt Jacobsens Lenin-bog fokuserede jeg på to problemstillinger af generel interesse, nemlig 1) spørgsmålet om forholdet mellem forskeren og hans samtidige politiske og ideologiske forudsætninger, 'tidsånden' og 2) det substantielle spørgsmål om Lenins betydning for de russiske revolutioner i 1917.

Hvad angår spørgsmålet om forskerens egne forudsætninger synes KJ i sit svar til mig at ligge under for en forestilling om muligheden af en fuldstændig forudsætningsløs, neutral og objektiv videnskab og en deraf flydende 'ren faglig' diskussion. Men en sådan vær-

difri forskning er umulig. Forskeren vil altid være præget af sin egen tids forudsætninger, dens politik og dens ideologi.

Mange forskere (inklusive undertegnede) og mange politiske aktører har i tidens løb læst Lenin og er kommet til vidt forskellige fortolkninger og konklusioner. Det er nærliggende at antage, at de forskellige tolkninger afhænger af de pågældende forskeres egne politiske-ideologiske position og den rådende 'tidsånd'. Dette gælder også for en i øvrigt så dygtig historiker som KJ. Vor tids dominerende ideologi har i vores samtidige historieskrivning og samfundsvidenskab nedfældet sig som et dominerende paradigme, nemlig totalitarismeteorien. Og den har tydeligt kastet sin slagskygge ind over også KJ's værk

Hvad angår det andet spørgsmål om den relative vægtning af historisk-strukturelle omstændigheder og Lenins valg og handlinger som faktorer for de russiske revolutioner i 1917 har KJ i sin bog lagt sig fast på en hovedtese om Lenins helt afgørende betydning, en tese som han tilbagevendende formulerer i meget kategoriske vendinger. Jeg mener omvendt, at de russiske – og i det hele taget de europæiske- revolutioner i 1917-18 primært var produkter af 1. verdenskrig. Spørgsmålet om den nærmere vægtning her og dermed den implicite struktur-aktør problematik må naturligvis hele tiden stå åben for fortsat og nærmere analyser og diskussioner. Jeg mener, at KJ i sin bog foretager en skævtækning over i en voluntaristisk position.

Curt Sørensen